

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԵԿԸՆ ԵՒ ԲՆԵԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

ԺԱ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 21.

1853

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Խօսի՛ր կը սիրես՝ քե գործել :

ՄԻՋ ԴԵՌ ազգերնուս լուսաւորու
թեանը ինչ աստիճանի մէջ ըլլալը հաւ
կըցընել ուզելով՝ քանի մը խորհրդածու
թիւններ ըրինք նախընթաց թերթե
րուն մէջ, փափաքելով ցուցընելու մեր
սիրելի ազգայնոց մէկ աւելի շիտակ
ճամբայ մը յառաջադիմութեան, հա
տաւ ձեռունիս մէկնոր լրագիր մը ՄԵ
ՓԻ անունով: Բայ գեղեցիկ անունը
լրագրին, որ կը յայտնէ գրողին սրտին
գովելի փափաքը ազգերնուս լուսաւո
րութեանը, և անոր քանի մը յորդո
րական խօսքերը որ կ'ընէ, այնպէս
սաստիկ տպաւորութիւն մը ըրաւ սըր
տիս վրայ, որ երեւակայութիւնս դար

ձաւ ու տխրական խորհուրդներու մէջ
յափշտակուած մնացի. կը տեսնէի առ
ջևս աշխոյժ եռանդուն երիտասարդ մը
որ քաղցրութիւնը սպառնալեօք խառնե
լով՝ գանգատ կ'ընէր ինծի, զաջը և ա
չուները երկինք վերցուցած ամենատես
արեւը վկայ կանչելով, ազգին պայծա
ռութեան ժամանակներուն և հիմա
կուան թշուառութեւր վրայ արտասու
քը առուանման երեսն 'ի վար քամելով:
Կորագլուխ իբր յուսահատ հոն քովը
կը տեսնէի ազգին ոգին, որուն ճարտար
և հնարիմաց աշխոյժը մարած, ամենազ
գի բնական ձիւրքերուն վրայ սև քող մը
ծածկած, և թշուառութեան խորոտ

բաղկին ժանգոտած շղթային կապանքը վրան, որուն վսեմ ճակտին վրայ նկարուած կ'երևային անցեալ և ներկայ թշուառութեան պատճառները: Այս փարատէր սիրտս սաստիկ ցաւոյ մէջ, և հառաչանքիս ձայնը երկինք կը հասնէր: Այս ահա յանկարծ երևեցաւ առջևս զուարթագէմ պատկառելի ծեր մը. և առանց բարեւ մը տալու, և առանց իր ուլ ըլլալն յայտնելու, մէկէն սկսաւ ըսել. «Այդ ինչ յուսահատ հառաչանաց ձայն է. ել հեռացու մտքիդ առջևէն այդ տխուր պատկերները. անցին գնացին երևակայութեան դարերը. ել գործէ. աշխարհիս իշխողն հիմա գործքն է. ես քեզի և ամէն ազգասիրաց աւետաբեր եկեր եմ. եթէ կ'ուզէք ազգերնուդ կենդանութիւնը, ինծի մտիկ ըրէք ու գործեցէք: Ենթոյ համար հիմա նախ կ'ուզեմ իմանալ քու միտքդ. խօսիլ կը սիրես թէ գործել: Այս այս տեսիլքէն և այս խօսքերէն զուարթացած պատասխան տուի. Պատկառելի ծեր, ո՞վ ես դու. ուստի կու գաս. ո՞վ քեզ բերաւ իմ խուցս: Այսչափ հարցմունքներն որ լսեց ծերունին, պատասխանեց. «Իմացայ որ դու խօսիլ կը սիրես. մնաս բարով ըսելն ու ետ դառնալն մէկ ըրաւ: Ի՞նչ կէն ցատքեցի հասայ ետևէն, աղաչեցի որ դառնայ. Այ, ըսի. ես գործել կը սիրեմ: Պատասխանեց ծերունին. «Այդ է ահա ազգիդ թշուառութեան մէջ մնալուն մէկ գլխաւոր պատճառը. որ գործել կը սիրէք, ու երբոր գործքը առջևնիդ կու գայ, գործքը կը թողուք ու գործել տուողը քննելու զբաղելով անգործ և թշուառ կը մնաք: Այս թէ դու գործել կը սիրես, ինչ ուրեմն գրիչը ձեռքդ՝ խօսելու ետևէ ընկեր ես. գործէ և գործել սովորեցու:»

— Իմ գրելու պատճառն և ամէն ջանքս ալ այդ է:

Ծ. Այս ալ իմանալով քու միտքդ եկայ. ուստի գիտցիր որ խօսելով խօսիլ կը սովորեցնես, գործելով գործել: Ենթոյ համար եթէ կ'ուզես գործելը սովորեցնել, կամ առջևնին իյնաս ու պիտի

գործես, և կամ եթէ զայդ չես կրնար՝ պէտք է որ ուրիշ գործող մը առջևնին դնես, որուն գործողը ազգդ հետևի:

— Այդ է ահա ամենամեծ դժուարութիւն ուրիշի գործել տալու. ես իմ ազգիս կ'ուզեմ գործել սովորեցնել, ազգիս վիճակին նման ազգ մը չեմ գտներ, որ իրեն առջին օրինակ դնեմ:

Ծ. Դ՛հա ես քեզի օգնելու եկայ. իմ ազգս քեզի օրինակ:

— Ի՞նչ է արդեօք քու ազգդ:

Ծ. Իմ ազգիս անունը կ'ուզես սովորիլ թէ քու ազգիդ օրինակ կը փնտռես. ես եկայ ըսելու քեզի հարկաւոր եղածը, չէ թէ ազգի և աշխարհի վրայ տեղեկութիւն մը տալու: Դայց ես քեզի իմ ազգիս վրայօք հարկաւոր եղած գիտելիքներն ըսելով՝ զազգս ալ քեզի կը յայտնեմ. զայս գիտցիր որ իմ ազգիս բաղկացնողը հանձարն է. և ազգիս առաջնորդողը դարձեալ հանձարն եղեր է: Այս իմ ազգիս վիճակը էր աւտենօք քու ազգիդ նման, որուն լուսաւորութեան դէպքերը քու ազգիդ ալ լուսաւորութիւն կրնան տալ, միայն թէ եթէ կ'ուզէք լուսաւորուիլ, յանձն առնուք գործել՝ ինչ որ գործեց իմ ազգս, որուն գլխէն անցածները խիստ շատ են. վերջապէս իմ տղայութեանս ժամանակ ես տեսայ անոր սաստիկ խեղճութեան վիճակը, ուր որ ինկած երկար ժամանակ մնացեր էր:

— Երդեօք ինչ էր քու ազգիդ այդպիսի խեղճութեան վիճակի մէջ իյնալուն պատճառը:

Ծ. Այս քեզի հարցուցի առաջ թէ խօսիլ կը սիրես թէ գործել. դու պատասխանեցիր. գործել. և հիմա կը հարցնես իմ ազգիս խեղճութեան մէջ իյնալուն պատճառները. անկէ քեզի ինչ օգուտ գործելու համար: Ի՞նչի հարկաւորն է գիտնալը թէ ինչպէս իմ ազգս իր խեղճութենէն ազատեցաւ. ասկից քու ազգիդ ալ օգուտ պիտի ըլլայ: Ի՞նչ որ ատանկ աւելորդ հարցմունքներ պիտի ընես, ես քեզի անոր համար չեկայ, մնաս բարով:

Ի՞նչանկ ըսելով երբ դարձաւ որ եր-

Թայ պատկառելի ծերունին, հասկըցայ որ ընդհանուր այլ և այլ տեղեկութիւններ ամենեւին չուզեր տալ, այլ միայն կ'ուզէ ծանուցանել ինչ որ հիմա ազգին գործելու հարկաւոր է. անոր համար նորէն աղաչեցի որ չերթայ. ու ինչ որ պատշաճ կը դատէ զայն միայն ըսէ, ես ալ իրեն ամենեւին նոր հարցմունք չեմ ըներ: Այս իմ խօսքիս մեծ հաճութիւնը ցըցուց ծերունին. ու դարձաւ, Ուրեմն, ըսաւ, քու ազգիդ յառաջադիմութիւնը սիրողներուն հարկաւոր է գիտնալ թէ իմ ազգս ինչով էր խեղճ, և ինչպէս ելաւ իր խեղճութենէն և պայծառացաւ. որպէս զի իմանաք ձեր ազգին խեղճութե պատճառներն ալ և գիտնաք հիմա ինչ ընելիքնիդ. և որովհետեւ ճանաչմունքնիդ բացուեր է և գործել կը սիրէք, գործէք. և ազգերնուդ թշուառութե ժանգոտած շղթաները խորտակէք, և իր բնական ձրից վրայի սև քօղը պատուէք, որ այդպիսի ազնիւ ազգ մը որ իր հնութեամբ և երևելի ձրիւք ճոխացեալ կրնայ անուանիլ յայր ազգաց, մերկանայ իր խեղճութենէն, և ի մէջ լուսաւորեալ ազգաց բազմի իրեն արժանաւոր կարգին մէջ:

Այդ գիտնաս որ իմ ազգս խեղճութեան մէջ պահողներն ասոնք էին, տգիտութիւն, աղքատութիւն և երկպառակութիւն: Արծեմ քու ազգիդ խեղճութեան պատճառներն ալ ասոնք են: Իմ ազգիս տգիտութիւնը այնչափ սաստիկ էր՝ որ մարդկային բնական հանճարը ինք իրեն ինչ կը ցուցնէ մարդուս, այն միայն մնացեր էր ազգին մէջը. աւելցուր ասոր վրայ նաև բնական նախապաշարմունքներ երկարժամանակեայ տգիտութենէն առաջ եկած: Իսկ աղքատութիւնը այն աստիճանի էր, որ և ոչ մէկ գիւրութեան, հանգստութեան կամ վայելութեան գործքի մը ետեւէ կրնար ըլլալ. թէպէտ տգիտութեամբ ճանաչմունք ալ չունէր այդպիսի բանի մը ետեւէ ըլլալու. այնպէս որ՝ միայն ողջ մնալու համար ուտելու հացը հազիւ կրնար գտնել. ըստ այսմ իմացիր զգեստնին ալ և բնակարաննին

ալ: Իսկ տգիտութենէ առաջ եկած երկպառակութիւնն ալ ազգիս մէջ այնչափ զօրացեր էր՝ որ իբր անկարկատելի բաժանմունք մը մէջերնին եղած էր, և ազգը իրեքի բաժնուած այլ և այլ կրօնական կարծիքներով. թողուր իշ մանր մունր մէջերնին տիրած հակառակութիւնները: Այս ով կրնար յուսալ թէ այսպիսի ընկած ազգ մը կարենայ պիտի նորէն ոտք ելլել ու լուսաւորեալ ազգի կարգ մտնել: Այս սակայն քիչ տարուան մէջ եղաւ. բայց չէ թէ խօսելով, այլ գործելով: Այդ մինչ դեռ այսպիսի խեղճութեան մէջ էր իմ ազգս, դրացի ազգաց հետ վարուող քանի մը ան ձինք տեսնելով անոնց կատարելութիւնը՝ սկսան ճանչնալ իրենց խեղճութիւնը՝ ու փափաքիլ կարգաւորելու, և սկսան ջանալու: Այս ուրիշներն ալ անոնց նայելով, լսելով և տեսնելով, յորդորուեցան հնարք մտածելու որ ազգին խեղճութեանը օգնեն: Այսպէսով ազգին գըլ խաւոր անձանց մէջ մտաւ մէկ ազգասիրական հոգի մը. որոնք սկսան ճանչնալ թէ ազգին բովանդակութե թշուառութեան պատճառն է տգիտութիւնը, ուսկից առաջ կու գայ աղքատութիւն և երկպառակութիւն: Այստի ազգին տգիտութիւնը վերցընելու ջանք մըն է մտաւ գլխաւորապէս արտին մէջ: Այս հասկընալով որ դպրոցներն ու գրքերն են տգիտութեան արմատը ջնջելու միջոցը, մեծ եռանդով սկսան ետեւէ ըլլալ դպրոցներ բանալու և գրքեր տպագրել տալու: Բայց քիչ ատենէն իմացան որ անկատար ուսմունքով և առանց ընտրութեան տպագրութիւնը առաջ տանելով տգիտութեան կը յաջորդէ իմաստակութիւն, որ տգիտութենէն գէշ երկպառակութիւնը կ'արմատացնէ սրտերուն մէջ, ատելութիւնը կը սաստկացնէ, և բաժանմունքները ամենեւին անյօդելի կ'ընէ. և այն պատճառաւ ազգին ընդհանրութեանը աղքատութեանն ալ օգուտ մը չկրնար ընել: Այսկից իմացան որ դպրոցը ըսածնին մարդկութիւն սորվելու արուեստին գործարանն է, որն որ առանց հմուտ վար-

ժապետի ոչ միայն անօգուտ, այլ և ֆնասակար ալ է . նոյնպէս տպագրութիւնն ալ է թէ ընտրութեամբ չըլլայ, ֆնասակար խօսակցութիւն լսելէն հազար անգամ աւելի չարիք կը գործէ : () ասոնք մտածելով՝ ազգին օգնելու անհնարին դժուարութիւն մը առջնին կը տեսնէին, կը մտածէին որ միաբանին ու աշխարհին մէջ գլխաւոր տեղուանք մեծամեծ վարժարաններ բանան ու դրացի կը թեալ ազգերէն անուանի վարժապետներ բերել տան . բայց այս ըլլալու բան չէր . որովհետեւ օտարազգի մարդ որչափ ալ իմաստուն և խոհական ըլլայ, լեզու չգիտեր, ազգին սովորութիւնները, հնութիւնները չգիտեր . ազգային ոգի չունի, որով այդպիսի առաջնորդութիւն մը որչափ և իմաստուն ըլլայ՝ ազգին օգտակար չկրնար ըլլալ : Իսկ թէ որ ազգին մէջէն ուզեն փնտռել գտնել այդպիսի առաջնորդութեան յարմար անձինք, անոր ալ ազգը չմիաբանիր . որովհետեւ այն ընտրուած անձինքը կրօնական կարծեօք կը տարբերին ազգին մէկալ երկու մասէն, անոր համար մէկին առաջնորդութիւնը մէկալնոնց անհաճոյ կ'ըլլայ :

Իսկպէս իմ ազգիս մէջէն խոհականները տարակուսած մնացին . և ուրիշներն ալ ամէն մէկը իր կողմը մէկալնոնց դէմ զօրացնելու ջանքով, և մէկ կողմանէ տգիտութեալ ֆնասակար սկզբունքներ ազգին մէջ խռովելով շատ մը աշխատելէն ետքը, ազգին ոչ աղքատութեւ, ոչ տգիտութեւ և ոչ ալ երկպառակութեւ նուազելուն օգուտ մը կրնային ընելու . մանաւանդ թէ ան քիչ սովորողներուն տգիտութիւնը չարամտութեան կը փոխուէր, և երկպառակութիւնը աւելի կը հաստատուէր : Իսկ ազգին մէջէն խոհական անձինք տեսնելով այն նուազ անկատար ուսմանց ֆնասները, որոնցմով երիտասարդաց աչքը չարութեան կը բացուէր, խիստ կը ցաւէին ու ճարը մտածելէն չէին դադրեր : () ր մը ըստ դիպաց մէկ տան մը մէջ հանդիպեցան քանի մը խոհական անձինք, որոնց մէջ կը գտնուէին իրեք տեսակ կարծեաց

հետեւողներէն ալ . հոն սկսան խօսիլ ազգին ընդհանուր խեղճութեանը վերայ . և ամենուն բերանը կը լուէր փափաք երկպառակութեան կարծիքները վերցնելու, և ազգին խեղճութեանը օգնելու : Իսկ ատեն մէջերնէն Ա՛, դարձաւ ըսաւ . Պարոններ, ահա մենք հոս ժողովեր ենք, ամենքնիս ալ բարեւեր և փափաքող ազգերնուս աղէկութեանը . բայց մինչդեռ մենք կ'ուզենք վերցնել ազգերնուս մէջէն երկպառակութիւնը, մենք ևս մէջերնիս երկպառակած ենք մարդկութեան ամենահարկաւոր, գլխաւոր մասին մէջ, այսինքն կրօնական կարծեաց մէջ . և չուզելով զիրար նսխատել, փոխանակ կարծիքնիս միաբանելու, կ'ըսենք թէ կրօնական կարծիքը թողունք ազատ ամենուն, ու ազգերնուս միաբան առաջնորդենք . բայց ահա կը տեսնենք որ այդ յաջողելու բան չէ . վասն զի կրօնական կարծեաց տարբերութիւնը բնական խորշում մը կը բերէ ազգայնոց սրտին մէջ, որով անկարելի կ'ըլլայ ազգին յառաջադիմութեանը միաբան ջանքով աշխատիլ :

Իսկ այս բանիս վրայ երկար մտածելով, վերջապէս համոզուեցայ . որովհետեւ մարդուս ամենէն առջի հարկաւոր բանը կրօնն է . ասոր մէջ երկպառակ ըլլալուս պէս, ուրիշ բաներու մէջ ոչ երբեք միութիւն և յաջողութիւն կ'ըլլայ : Իսկ զարմանք բան մըն է այս . հիմա թողունք ամբողջ ազգերնիս . մենք զմեզ միայն մտածենք . մենք հոս հիմա ինք հոգի ենք, ամենքնիս ալ ազգերնուս բարիքն ուզող, ամենքնիս ալ կրօնքին շիտակը փնտռող . ամենքնիս ալ ամէն բանին աղէկը թէ մեր անձին և թէ ուրիշներուն համար ընտրող . ամենքնիս ալ մէկ ազգ և իրարու բարեկամ, միաբան, միախորհուրդ, և ամէն բան մեր անձանց պէս իրարու համար ալ կ'ուզենք . և ամենքնիս ալ մէկմէկու վրայ համարմունք ունինք իբրեւ խոհեմ բարեսէր անձինք . և սակայն կրօնքի վրայ եկածին պէս՝ իրարմէ կը տարաձայնինք, իրարու մտածածին և ըսածին չենք